

АДЫГЭ ХЪУЭХЪУХЭР

Circassian Toasts

Circassian Toasts

АДЫГЭ ХЪУЭХЪУХЭР

Collected by Ziramikw Qardenghwsch'
Зэхуэзыхъэсар: КъардэнгъушI Зырамыку

Translated, annotated, and edited
by
Amjad M. Jaimoukha

ЗезыдзэкIар, тхылым аннотацие зытар, редакцие зыщIар
Жэмыхъуэ Мыхъмуд и къуэ Амджэдщ (Амышщ)

Circassian Culture & Folklore

First published 2009

by

© 2009 Amjad Jaimoukha

Typeset in

Printed and bound in by

All rights reserved. No part of this book may be reprinted or reproduced or utilised in any form or by electronic, mechanical, or other means, now known or hereafter invented, including photocopying and recording, or in any information storage or retrieval system, without permission in writing from the publishers.

A catalogue record for this document is available from

()

ISBN

Contents

Хэзыгъэгъуазэ
Introduction

1

ИҮЭХУ УБЛЭ ХЪУЭХЪУХЭР
Toasts to New Undertakings & Phenomena

2

ВАКИҮЭДЭКИ ХЪУЭХЪУХЭР
'Start of Ploughing Campaigns' Toasts

3

АМЫЩ И ХЪУЭХЪУХЭР
Amisch's Toasts

4

ІЭНЭГУ, ХЪЭГЪУЭЛИЫГЪУЭ ХЪУЭХЪУХЭР
Table & Wedding Toasts

Bibliography & References

Хэзыгъэгъуазэ

Introduction

Дэ ди пасэрей хьуэхьухэр дахэщ, бейщ, гьуэээджэщ, езы хьуэхьухэм мыхьэнэшхуэ яхэлящ. Пасэрей адыгэлхэмрэ адыгэ цыхубзхэмрэ хьуэхьу зымышцэ къахэКыу зэрыщымыта дэнэ къэна, абыхэм я нэхьыбапхэм езыхэм хьуахьуэ гурыхуэу уэр-сэру яусыфу шытахэт.

Лэужьыгъуэ куэд мэхьу адыгэ хьуэхьухэр. Псом хуэмыдэу куэд дьдэ хуэунэтлащ гуащэдэкымрэ хьэгьуэллыгъуэ, гуфлэгъуэ, Тхьэльэу Іэнэхэмрэ. Ди пасэрей хьуэхьухэм пычыгъуэ зыплытху шапхэм щхьэкІэ къэтхьынущ.

Toasts were first uttered as magic invocations and incantations to unlock hidden powers or to appease the gods. Important occasions and undertakings were preceded and accompanied by complex rituals of toast-making. A feast could only start with a toast by the eldest participant, then by the guests, and the affair could last throughout the session, which at times lasted for hours on end.

There were two kinds of toasts. The first had the toastmaster addressing one of the gods of the Circassian Pantheon. The other kind, believed to be more ancient, consisted of a corpus of toasts that were more like wishes, invoking no deity. The 'Toast to the New Moon' in the book is an example of the second category.

All young boys were introduced into the art of toast-making, and it is said that no Circassian was ever at a loss for pithy words befitting all occasions. Toast-making was inevitably subject to etiquette. If a person pronounced a toast in another's honour, it was expected that it be reciprocated. Long toasts were not in good taste, according to the saying, 'A long toast turns into a speech' («Хьуэхьур кыхь пщымэ, псалъэ мэхьу»).

There were toasts to the new moon, good ploughing, blessed seed planting, increase of cattle, plentiful harvest, marital bliss, and so on. Marriage rituals claimed a considerable chunk of the toast repertoire. Before setting out on a hunt, toasts invoked the goodwill of Mezithe (МЭЗЫТХЬЭ), god of forests, the hunt and beasts. Before going out on ploughing campaigns, toasts were addressed to Theghelej (ТХЬЭГЪЭЛЭДЖ) god of the crops, praying for abundance.

The first day after the autumn harvest was considered a national holiday. Ceremonies were held before allotment of crop shares. Toasts addressed to the supreme god, *Theshxwe* (ТХЬЭШХУЭ), were pronounced, followed by supplications and prayers to bless the harvest. Feasts were held and song and dance parties took place. Another harvest festival was held in March marking the Circassian New Year.

Throughout history, there have been past masters in the art of toast-making. Memorable pronouncements were readily associated with the originators and were learnt by heart by literary connoisseurs. Toast-masters were like magicians, literally spelling their incantations and charming the listeners into ecstatic trances. Among toast wizards of the early 20th century were Lashe Aghnoqwe (АГЪНОКЪУЭ ЛАШЭ), Bechmirze Pasch'e (ПАЩІЭ БЭЧМЫРЭ), Qilhshiqwe Sizhazhe (СЪЖАЖЭ КЪЫЛЪШЫКЪУЭ), all of whom were also accomplished minstrels.

Япэ ыхьэ

Chapter 1

ИУЭХУ УБЛЭ ХЪУЭХЪУХЭР

**Toasts to New Undertakings
& Phenomena**

ИҮЭХУ УБЛЭ ХЪУЭХЪУ

New Undertaking Toast

Сыт хуэдэ Иүэху яублэми, мы кьэкIуэну хъуэхъур жаIэти кьыщIадзэт тхьэшхуэм хуагъэзауэ.

Before an important undertaking, toasts were pronounced that invoked the supreme god, Тхьэшхуэ (*Theshxwe*). The following is a generic toast said to inaugurate any kind of work or endeavour:

ИҮЭХУ УБЛЭ ХЪУЭХЪУ	New Undertaking Toast
Ди тхьэ, Тхьэшхуэ, ПсынщIэ теIуэ, ФIы теIуатэ, Iэ ижьым егъэублэ, Iэ сэмэгум егъэух. УзыншагъэкIэ кьедгъэхьэлIэж, ГуфIэгъуэкIэ дыгъэшхыж!	Our God, The Greatest One, Destine it to be accomplished in a trice, Pronounce it to be profitable, Let it start with the right hand, Let it end with the left. Let us reap its fruit with a whole skin, And let us have it with joy!

The toast is rendered into Latin script.

'Wexw wible x'wex'w

Diy the,
Theshxwe,
Psinsch'e tei'we,

F'i tei'wate,
'E yizchim yeghewible,
'E semegwm yeghewix.
Wizinshaghech'e qeidghehel'ezh,
Gwf'eghwech'e digheshxizh!

<p>МАЗЭЦІЭ ХЪУЭХЪУ</p> <p>МазэцІэу кытхуэунэхуар – Мазэ угъурлы тхуэщІ, Мазэ узыншэ тхуэщІ, Мазэ уэфІ тхуэщІ, ФЫгъуэ кытхудэгъакІуэ, Дыдэгъэузыншэ! Зауэ-банэ щымыІэу, Дунейр мамыру шыбгъэтыну Дынохъуэхъу, ДынолъэІу!</p>	<p>Toast to the New Moon</p> <p>The new moon that has come to shine upon us - May it be kind to us, May it prove healthful, May it bring good weather and Good fortune in its wake, May it keep us safe and sound! We wish And pray That war and strife Would give way to peace and harmony!</p>
---	--

The toast is rendered into Latin script.

Mazesch'e X'wex'w

Mazesch'ew qitxwewnexwar -
Maze wighwrli txwesch',
Maze wizinshe txwesch',
Maze wef' txwesch',
F'ighwe qitxwdeghak'we,
Dideghewzinshe!
Zawe-bane schimi'ew,
Duneyr mamiru schibghetinu
Dinox'wex'w,
Dinolhe'w.

УНЭЦЫХЬЭ ХЪУЭХЪУ

Toast pronounced upon inauguration of a new house

Унэу ящлар –
Уардэ унэжбу,
Выжь укЫпІэу,
ИкЫм кърихьэу,
Къихьэм къринэу,
УнапІэ махуэу,
Борэм хуэдэу Іумахуэу,
Пхъэм и махуэр я бжаблэу,
Лым и пшэрыр я шхыгъуэу,
Хъуни шхыни щымыщІэу,
ЗыщыщІи щымыІэу,
Гъэ миныр гъащІэу,
Гъэ мыщІым хэмыкІуадэу,
Гу кІуэди къемыхъулІэу,
Тхъэм унапІэ махуэ фхуищІ!
И гугъур яхуэмыІуатэу,
Матэ щІэдзауэ дыпсэууэ,
Псапэр хэтщІыкІыу,
КЫщыр дгъэгуфІэу,
Ди фЫгъуэ тІэкІур
Гъэбагъуэ!

ВАБДЗЭ ТЕЛЪХЬЭ ХЪУЭХЪУ

Toast pronounced upon attaching the ploughshare during ploughing campaigns

Вабдзэ махуэ тетлъхьауэ,
Жыр махуэ дыхуэзауэ,
Щы фыщэм и махуэр кыгъэзэну,
Кыгъазэр щыгульу льэльэну.
Хум и фыпэкIэ кызэрылъэльыну
Сынохъухъу!
Мы вабдзэр зэIуса щым
Бэвым и уэшхыр тешхэну,
Бэвым и хуабэр тепсэну,
Трасэ жылэр бэгъуэну
Тхэм жиIэ!
Бийм яхуэмыгъуэн,
Дэ тхуэмахуэн!

ГЪУНЭИЛЬ ХЪУЭХЪУ

Toast upon drawing the first furrow

Тхьэггэлэдж хуэггэза хьуэхьухэр куэдылуэщ. «Гъунэиль хьуэхьур» ваклуэ луэхугьуэхэр ящлым щыгьуэ жалэу шытахэт. Нэхь тэмэму, пхьэлэщэм вабдзэр тральхьауэ езы пхьэлэщэ выхэм щлащлам иужькIэ япэ гьунэр ялбу щыхьукIэ мы тхьэлбэлуэ Тхьэггэлэджым хуэунэтIауэ жалэрт.

Тхьэггэлэдж (Theghelej), god of flora, found his calling in the search for wholesome crops for the Narts and ancient Circassians to grow. Sowing and harvest festivals and rituals, such as ‘Start of Ploughing Campaign’ (вакIуэдэжI; *Vak’wedech*), ‘Attaching the Ploughshare’ (вабдзэ телхьэ; *Vabdze Teilhhe*), ‘Drawing the First Furrow’ (гъунэиль; *Ghwne-yilh*), ‘End of Ploughing Campaign’ (вакIуэкьихьэж; *Vak’weqiyhez*), were initiated by pronouncing toasts supplicating Theghelej, god of the crops, for abundance. For example, before drawing the first furrow, Theghelej was invoked thus:

ГЪУНЭИЛЬ ХЪУЭХЪУ	Toast of the First Furrow
<p>Я дэ ди тхьэ, Тхьэггэлэдж, Тельдыжэр зи Iужь, Едгэжьа Iуэхур гьэбагьуэ!</p> <p>И гугьур яхуэмылуатэу, Матэ щIэдзауэ дыпсэууэ, Псапэр хэтщIыкIыу, КIыщыр дгьэгуфIэу, Ди фIыгьуэ тIэжIур Гьэбагьуэ!</p>	<p>Our god, Theghelej, Lord of wonder, We pray thee: Multiply our harvest!</p> <p>Will our work to be toilsome, May we live in clover, May we be able to do charity, May our forge give us joy, Our small fortunes Will them to multiply!</p>

Вабдзэм и махуэр щІэдгъэлыауэ,
Гъунэм и махуэр итлыауэ,
Щыльэм и хуабэр хыхъауэ,
Бэвым и кыпІэм дытехъауэ,
Я дэ ди тхъэ, кыщІэгъэкІ!

Етлуанэрей Ӏхьэ

Chapter 2

ВАКИУЭДЭКИ ХЪУЭХЪУХЭР

‘Start of Ploughing Campaigns’ Toasts

* * *

Гъатхэр кыщысым –
Джэдхэр кьакъэу,
Кыгухэр гьуальхьэу,
Вабдзэм Iульхьэ щыхуащIым,
Ди вакIуэ лIыжь цыкIухэр
ЗэрыIушрэ зэхуилъу,
Гъунэ кьралърэ зэкIужу,
КыдэкIуалIэрэ кыдэупщIу.
ЩIыуэ дызыхуэзэнур –
Уэшхым и лъагъуэу,
Бэвым и гъуэгуу,
Абы мэшу кытекIэнур –
Бзий фIыцIэрэ цIиякIуэу,
Зы ху напIэм хуитI ису,
Лъэс цыкIухэр –
Жыгыщхьэм исрэ кыкIэлъыплъу,
Ажэ жьакIэ хуэдэу уфафэу,
Афэ гъуапэ хуэдэу уэндэгъуу,
Жэпкыыхьурэ щхьэпIащэу,
Iэтэ щийр зы хьэсэу,
Ар щытIуэжкIэ –
Пхыр и матэу,
Iэтэ и нэду,
Гъэсэгу и гулъэу,
Гужьхэр игъэщIыщIэу,
ГущIэхэр игъэпсальэу,
Хьэм гъунэр гуигъэзу,
Хьэм нэзыр гуиуду,
Зэ кIыщтэгъуэр –
Ху гуибгъуу,

ЕтІуанэ кЫщтэгъуэр –
Ху гуипщІу!
Унагъуэ и гуэн пщІырыпщІ зэбгъурыту.
Абы кыщхъэщыттыкІ-ныщхъэщыттыкІым
Псапэри гуапэри иритщІэу,
Гъэ минкІэ дыгъэпсэу!

Мыр кызыхэкІа –
Тхъэгъэлэдж дыщэ,
Амыш хужь,
Щауэр зыгъэлІыщІэ,
ВыщІэр зыгъэкъуэхъу.
Зыхуэхъум я шыус,
Гъатхэр кыщысу,
Джэдыр щыкъакъэу,
Къазыр щыгъуальхъэм,
Вабдзэм Іульхъэ щыхуащІым,
Вакуэ лЫжь цІыкІухэр
Зэрыхэшу,
ЗэІуцащэу,
ЗэщэхуакІуэу,
КъекІуэталІэрэ къеупщІыжу;
ФІэбзыр я гъуазэу,
Вабдзэр я ужь иту,
Вагъэбдзумэр зэбгъурылЪу,
ЩІым и гулЪыр кыдрагъэзейуэ,
ЩІыуэ зыхуэзэныфІыр
ЩІым и махуэу,
Хум и кЫпІэу,
Уэшхым и лЪагъуэрэ
ХуфІым и гъуэгуу,
Мэшу кытекІынур –

Благгэ мэшу,
Шынаггүэджэу,
Льэрыггынэм икгуэсу,
Зы ху напгэм тгу ису,
Лгэс цыкгухэр кьепльакгуэу
Жыгыщхгэм ису,
Ажэ жьякгэ хуэдэ уфафэу,
Афэ ггуапэ хуэдэ уэндэггуу.
Ваггэм кгызэришрэ
Шауэм тешхгэукуэу,
Езыр нэпкгыхгуу,
Щхгэпгашгэу,
Гэтэ щий зы хгэсэм иту,
Пхыр и матгэу,
Гэтэ и нэду,
Хгэму зытрашгэну –
Хгэм ггунэр гуиггэзу,
Хгэм нэзыр гуиуду,
Зэ кгыщтэггүэр –
Хугу гуибггуу,
Етгуанэр –
Хугу гуипщгу,
Хугу пщгей-пщгей дыггэкгыщтэ апхуэдэу.
Ахэр кгызэретхгэлгэ ди выжхэр –
Кгуэхур бжгэ хужгу,
Вы хужгыр бжгэ фгыцгэу,
Уэгур бжгэпэплгу,
Дакгэлгыплгыжам дыгуфгэу –
Ггэ минкгэ дыггэпсэу!

Гъатхэ къэхъурэ
Уафэр къащхъуэу,
Щыльэр щхъуантIэу,
Джэдхэр къакъэу,
Къыухэр гъуальхъэу,
Вабдзэм Iульхъэ щыхуащIым
Пэгъухэр яупсэу,
ЩIым псэ къыщыхыхъэм
МэкъумэшыщIэхэм
«Губгъуэм дихъэнщ» щыжаIэу
Вэрэвийр щыщIащIэм,
ПхъэIэщэкIыр шаубыдым,
ПхъэIэщэжхэр зэIушащэу,
ВакIуэ щIалэхэр
ЗэщэбакIуэу,
ЗэрыIушхэу,
Зэрешажьэхэу,
Зэрыхэщрэ зэщэхуакIуэу,
Зэхъээхуэрэ зэкIуэталIэу,
КъекIуэталIэрэ
ЩIалэхэр нэхъыжхэм къечэнджэщу.
Я фIэбзыр я гъуазэу,
ЩIым и гульыр къагъазэу,
ЩIыуэ дызытехъэр
ЩIым и махуэу,
Хум и кIыпIэу,
Вабдзэпэ уэгъуу,
ВэгъуэкIэ уэлбанэу.
Жэщ уэшхыр ебэкIыу,
Уэшхым и лъагъуэу,
Бэвым и гъуэгуу.
Абы мэшу къытетхынур –
Лъэрыгъынэм икIуэсу,

Лъэрыгыпсыфэм щилъэфу.
Лъэс жыгыщхэм исрэ кIэлыплъу,
Бзий фIыщIэрэ цIиякIуэу,
Жэпкыхьурэ щхьэпIащэу,
Вагъэм кызыэрищрэ
Шауэм тещхьэукъуэу,
Ажэр дэпхъуейм, нэмысу,
Жьым игъэсысым, пымышуу,
Хышхуэм хуэдэу уфафэу,
Афэ гъуапэм хуэдэу пылэлрэ
Жьырэ псырэ хэмыту,
Бэв хэлъу,
Узыншагъэ пылъу,
Пхыр и матэу,
Iэтэ и гулъэу,
Iэтэ щийр зы хьэсэу,
Зы ху самэр
Ху гуибгъуу,
Хьэм гъунэр гуигъэзу,
Хьэм нэзыр гуиуду.
Щэджыжьибгъур
Бгъуэрыбгъуэ ткIыштэу,
ЯкIыщтар трашу,
УзыншагъэкIэ къетхьэлIэжыну
Сохъуахъуэ!
Ар кызыэретхьэлIэж дивхэр –
Къуэхур бжьэхужьрэ
Хужьыр бжьэпэплъу,
Я фэр дахэрэ
Я къарур изу,
ДакIэлыплъым,
ДыгуфIэу щрет!
Абыхэм ирилажьэ ди щIалэхэр –

ГъущЫпсэрэ псэ быдэу,
Зубыдым елъэщэкЫу.
Зытесхэр пщІэгъуалашхъуэу,
Куафэ щхъуантІэу,
Я щхъэр ягъэкЫу,
Я кІэр ягъэпщу.
Езыхэм данэ щІопщыр ягъаджэу,
Джэрэ бэрэ къэкІуэжхэу щрет!

Гъатхэ хъууэ,
Джэдхэр щыкъакъэу,
Къазхэр щыгъуальхъэу,
ЩЫр кыщыбэгыу,
Гынхэр кыщыкЫу,
ВакІуэ щІалэхэм
«ВакІуэ дыдэкІынщ», жаІэу мурад щашЫм:
ЩЫуэ здэкІуэнур –
ЩЫм и махуэу,
Хум и кЫпІэу,
Бэвым и лъагъуэу,
Уэшхым и гъуэгуу,
Лъэрыгъынэм икІуэсу,
Лъэсыр худэІэбейуэ,
Ажэ жьакІэ хуэдэу уфафэу,
Афэ гъуапэ хуэдэу уэндэгъуу,
Вабдзэр гъуальэу,
ЩЫуэ ягъэгъуэлъам кытекІэр щыбатэу,
Іэтэ щий зы хъэсэу,
Зы ху самэр ху гуибгъуу,
ЛЫ и самэ бгъурыбгъу кыдэт!

Гьэрэ щырэ зэхэКыу,
ВакIуэ дыщыдэКIкIэ
Джэдхэр кьакьэу,
Къазхэр гьуальхьэу,
Вабдзэ Iульхьэ Iурагьальхьэу,
Вабдзэпэ уэгьуу,
ВэнгьуэкIэ уэшхыу,
Уэшхым и льягьуэу,
Бэвым и гьуэгуу,
ХьеркIэ тшхыжыну,
Гьэ бэвышхуэ кьыдит!
Зы махуэр гьэмахуэ щуасэм –
ДилI, див, дигу,
Ди пхьэIэшэ хуэдэхэмкIэ
ИкIэ дыкьимыхуэу,
Махуэ тфIэмыкIуэду,
Губгьуэм дызэдихьэнщ!

Уэ Тхьэгьэлэдж дыщэ,
Зыхуэхьум я псапщIэу,
Зыхуэхьум я шыIусу,
Ажэ жьакIэм хуэдэу уфафэу,
Афэ гьуапэм хуэдэу уэндэгьуу,
Вагьэм щызэрызешэу,
Шауэм дэщхьэукьуэу,
Жэпкьыхьууэ,
Щхьэ пIащэу,
Iэтэ щий зы хьэсэу,
Зы ху самэр ху гуипщIу,
Унагьуэ и пщIэ кIыщтэгьуэ зырыз
ХьеркIэ тшхыжыну, тхьэшхуэм кьыдит!
Гьатхэр кьэсым –

Уафэр къашхъуэу,
Щыльэр щхъуантІэу,
Джэдхэр къакъэу,
Къыухэр гъуальхъэу,
Вабдзэм Іульхъэ щыхуащІым
ВакІуэ щІалэхэр зэрыдэшу,
Зэрешажьэрэ
Мэкъумэш щІапІэхэм зэдихъэу.
ФІэбзыр гъуазэу,
Вабдзэжьыр илъэфу,
Вагъэбдзумэу зэбгъуральхъэхэм
Уэсэпс махуэ къатехэу,
Щыгуль махуэ къателъальэу,
Уэшхым и лъагъуэу,
Бэвым и гъуэгуу.
Гъавэу тщІахэр
Жэпкъыхъуу, щхъэ пІащэу,
Зы напІэм тІу ису.
Къищэщым гур хэхъуэу,
Щауэр игъэхыщІэу,
ВыщІэр игъэкІуэхъуу.
Лъэрыгъынэм икІуэсу,
Лъэсыр худэІэбейуэ,
Зэ Іуэгъуэр гуибгъуу,
ТІэу Іуэгъуэр гу пщІейуэ.
Ди гуэн гъуэжьхэр зэбгъурыту,
Яку дэт гуэн гъуэжьым
Къещэщэха-нещэщэхахэм
Нысашэ-гушыІэ хэтщІыкІыу,
Бэрэ дыгъэунэ, дыгъэжьэгугу!

Тхьэгьэлэдж и лъэныкьуэ,
ГъатхэґІ тхьэм дригъажьэ.
Гъатхэри кьэсу,
Уэсри текІу,
Джэдхэри кьакьэу,
Къазхэри гьуальхьэу,
Бдзэжьейхэри джэгуу,
ШкІащІэхэр бууэ,
ВыщІэхэр гьуахьуэу,
Вабдзэм Іульхьэ хуащІу,
Хьарбыз щІэнхэм хуэпІащІэу,
ПцІащхьуэхэм уэрэд жаІэу,
Бжэндэхьухэр зэщІэфиежхэу,
Хьэрхьупхэм –
«ВаКІуэ фьдэкІ» – жаІэу,
Гъатхэ ваКІуэхэр щьдэкІкІэ
Уэ ди хьэжьхэр
Бгыпэм кьыщыкьугьхэу,
Ди выжьхэр зэрызекьуэу,
ДилІхэр зэдэууэ,
Дивхэр екьурейуэ,
Ди физхэм
ВаКІуэ мэжаджэ ягъажьэу,
Ди щІалэхэм
Выщхьэ тесыным зыхуагьасэу,
Ди хьыджэбзхэм
ВаКІуэ щІалэхэм ба кьыхуащІу,
Ди нысащІэхэм
Жэщ Іуэхур ягьэхуабжьу,
Ди щІалэхэми
«ВаКІуэ хэс дыкІуэнущ», жаІэрэ хуэгумащІэу.
Гъатхэ щьинэхэр я нышу,
ВаКІуэ махьсымэр я куэду,

Я джажэжхэр пщыІәпхэм фІәдзауэ,
Хьэсәпэм дыщыхәтІысхьэм –
Уафэр кьащхьуэу,
Щыльэр щхьуантІәу,
Щымы и фьщІәр –
Мэшым и кыпІәу
Тхьэм дыхуигьазә!

Тхьэгьәләдж нәху щыхыфІәдзәкІә –
ЛьэныкьуищкІә тетсәу,
ЛьэныкьуитІкІә тетльафәу.
КьәкІыу хуежьэм –
Вагьэм кьызәришу,
Шауэм тещхьәукьуэу,
Кьәтшәжыну дыкІуамә –
ВыщІәхэм ираІуәнтІыхьу,
Гужьхәр кыргьыу, выжьхәр тІысу,
Хьэмым кьытетшәм –
Хьэм гьунәр гуигьәзу,
Хьэм нәзыр гуиуду,
Хьэмым темыхуэу,
Зы ху напІәм тІу ису,
Щәджыщхьэм пхыр дәдзәиным
Лы хәплыхь дигьәщІу,
Самәр зыкыщтәр кьыкьуәмыщу,
Іәтищым ху кьәпипщІ кьыщІәкІыу.
Хьер пыльу,
Апхуәдә бәв кьыдәт!
Уә дыхуәши кьыдәт,
Уә кьытхуәши кьыдәт!

Уей, лъхукъуэщюуллу ваклуэлхэ!
Ваклуэ дэкыгъуэщ шыжаІэу,
Уэрамхэм джаклуэ кыщящІым,
Ар сытым и зэман жыпІэмэ:
Уафэр къащхъуэу,
Щыльэр щхъуантІэу,
Щхъуэ гъуджэу,
Джэдхэр ину шыкбакъэу,
Къазхэр мину шыгъуальхъэу,
Щыр шыбэгыу,
Бгыр шыщхъэльэу,
Ди вабдзэм тельхъэ шыхуэтщІу,
ФІэбзыр шыфІэтльхъэу,
ФІэбзыр и гъуазэу,
Щыуэ дгъэгъуэльыр –
Бэвым и лъагъуэу,
Уэшхым и гъуэгуу,
Щыым и махуэу,
Хум и кыпІэу,
Щыщыт зэману,
Зы махуэр гъэмахуэ щюуасэм –
ДилІ, див, дигу,
Ди пхъэлэщэ хуэдэхэмкІэ
ИкІэ дыкъымыхуэу,
Махуэ тфІэмыкІуэду,
Губгъуэм дызэдихъэнщ!

Губгъуэу дызэрыхъэм –
Жылэу щІым хэдгъэхъэм
ДолъаІуэ кыдытыну:
Бзий фІыщІэу,
Хъэсэм кызыеришу,

Шауэм дэщхьэукъуэу,
Къурей губгъуэр къыздиубыду,
Къытхуэхъуа мэшыр къэтхыжмэ –
Зы дестынэр Iэтэ щибгъуу.
Тпуэну ди хьэмым щытетшэм –
Зы самэр гуибгъу я хьэльэу,
Зы лъэхый тетлъхамэ, самитIу,
Лъэхый етIуанэр самищу,
Цыху къэс апхуэдэу
Къыдиту лъэхый пщIей-пщIей.
Ди хьэм гъунэр гуигъэзу,
Ди хьэм нэзыр гуиуду.
ТкIыштэу ди гуэным иткIутэжа нэужыи
Абы имыхуэу къэнам
Гуапэ,
Псапэ хэтщIыкIыу
Ди тхьэ, къыдэт!

Гъэрэ щIырэ зэхэкIыу
ПхьэIэщэхэр къралъэфажьэмэ,
Джэдыр къакъэу,
Къазыр гъуальхьэу,
Вабдзэ Iульхьэр Iуальхьэу,
ПхьэIэщэхэр шагъэпскIэ
Я джыдэхэр маисэу,
Бзэжым хуэдэр я пхьэIэщэу,
Вабдзэпэ уэгъуу,
ВэныгъуэкIэ уэшхыу,
Уэшхым и лъагъуэу,
Бэвым и гъуэгуу,
Жэпкъыхъуу,
Щхьэ пIащэу,

Ажэ щыщІэр дэІэбеймэ, лъэмыІэсу,
Жьым игъэсысымэ, щІэмыщхьэу,
Лъэрыгъынэм ирилъэфу,
Лъэсыр худэІэбейуэ,
Ажэ жьакІэм хуэдэу уфафэу,
Афэ гъуапэм хуэдэу зэришэу,
Шауэм тещхьэукъуэу,
Іэтэ щийр зы хьэсэу,
Унагъуэ къэс
ПщІэ кІыщтэгъуэ зырыз къахуэзэу,
Я гужьыр зэщІигъэщІыщІэу,
Я выщІэхэр игъэувыІэу,
Я гуэнибгъур зэбгъурыту,
Я кум дэтыр зыхуэфашэм ирату,
Гуэн зэгуэудам дэльэльахэри
Къуалэбзум я шхыну,
ЩымыщІэу, мыкІыщхьыу,
Тхьэггэлэдж щымыщІэу
Дунейм дытегъэт!
Нобэ вакІуэ дыдокІри
Вэгъуэ махуэ дытехьэу,
ВакІуэдэкІыр ди тхьэгъуэу,
ВакІуэихьэжыр гуфІэгъуэу,
Ди тхьэ, мэшыр бэгъуэну.
Гъунэ итлър щІы пшэру,
Вым и пшэркІэ дывэну,
Шы шагъдийкІэ дыхэну.
Лыуэ дзыхэ тхэмыту,
Тхэту хьуари дызэшу,
Еш лъэпкъы дымыщІэу.
Гъавэу зэдэтщІэр зэдэдлэжью,
Ди лэжьапщІэр зэдэдгуэшу,
Мэшу дгуэшыр гуэнибгъуу,

Гуэдз кытлгысыр гуэнипщIу.
ШыуанипщIкIэ лыр дгъавэу,
ЛэгъупипщIыр махъсымэу.
Ди псэукIэр зэхэту,
Дызыхэтым дадекIуу,
ЩIалэу диIэр екIу защIэу,
ПщIащэу диIэр гумащIэу,
ЯщIэр IэфIу,
ЯфIэфIыр яIэу,
Я Iэм дыщэр кыпыщу,
Я пщэдейр гуфIэгъуэу,
ХьэгъуэлIыгъуэ хэмыкIыу,
ХыхьэхэкIым хуэIээу.
Зауэ-банэ дымышIэу,
ЩIалэгъуалэр псэуну.
Нэрэ-псэрэ дахуэхъуу,
Хьуэхъуу жытIэр тхуэбатэу,
ГъэфI и тыгъэ тхьэм кыдыт!

Гъатхэу дызытехьэр:
ГъатхэфIу,
ГъэльхуэфIу,
Уафэр къащхъуэу,
ЩIыльэр щхъуантIэу,
Джэдхэр къакъэу,
Кыуухэр гъуальхъэу,
Вабдзэм Iульхъэ щыхуащIым
ВакIуэ щIалэр зэрыдэшу,
ЩIыр шагуэшкIэ зэхуилъу,
Гъунэ щралъкIэ зэкIужу.
ЩIым и махуэмрэ
Хум и кыпIэмрэ дыхуээу.

Вагъэбдзумэу зэбгъуральхьэхэм
Уэсэпс махуэр кытехэу,
Щыгуль махуэри кытелъальэу,
Мэшу ящIэри жэпкыхьуу,
Щхьэ пIащэу,
Ажэ жьакIэм хуэдэу уфафэу,
Афэ гъуапэм хуэдэу зэрызэшэу,
Вагъэм кызэрищрэ
Шауэм тещхьэукъуэу,
Льэрыгынэм икIуэсу,
Зы ху напIэм тIу ису,
Льэсыр худэIэбейуэ.
Щауэр игъэхьщIэу,
ВыщIэр игъэгъуахьуэу,
Хьэм гъунэр гуигъэзу,
Хьэм нэзыр гуиуду.
Зэ кIыщтэгъуэр ху гуибгъуу,
ТIэу кIыщтэгъуэр гу пщIейуэ,
Ху гъуэжь гуэнибгъу зэбгъурыту,
Яку дэт ху гъуэжь гуэным
Къещэщэха-нещэщэхахэм
Нысашэ-гушыIэ хэтщIыкIыу,
Дунейм фIыкIэ дытегъэт!
Дэ зэхэтым:
Гъавэр, выр, шыгъур, гъущIыр, хугур,
Гуэныр диIэу,
Гум и щIасэу,
ГухэщI дымыльагъуу,
Тльэгъуар тIуэтэжуи
Дунейм фIыкIэ дытегъэт!

ЖЫЛЭ ТЕСЭ ХЪУЭХЪУ

Toast pronounced upon sowing of seeds

Ди тхьэ!
Жылэ махуэ тедгъасэ,
Тезысар гъэузыншэ,
Зы лъэдийм щхьэмыжитI кыпыгъакIэ,
Зы ху напIэм тIу ирегъащIэ!
Бэвымрэ берычэтымрэ кыхэлъхьэ,
УзыншагъэкIэ къедгъэхьэлIэж,
ГуфIэгъуэкIэ дыгъэшхыж!
Бэракъ Хъуэхъу
Мы хэку жылэжьхэр –
Уардэ унэжьу,
Выжь укIыпIэу,
УнапIэ махуэу,
Пхъэм и махуэр я бжаблэу,
Бэгъулыгу зэтету,
Гуфэ зэтеткIэ кыдашэу.
Я нысаши мылэчу,
Зэпымычыжыр я хъуэхъуу,
Ди хъуэхъум ипэр щIыдодзэ!
Ди уафэр къащхъуэу,
ЩIыльэр щхъуантIэу,
Джэдхэр къакъэу,
Кыухэр гъуальхьэу,
Вабдзэм Iульхьэ щыхуащIкIэ:
Пэгъур яупсу,
ЩIым псэ щыпищIэкIэ,
ДызэупщIыжрэ дызэхыхьэу,

Губгъуэм дихьэнщ щыжытIэм,
Вэрэвийр зэщIэтщIэу,
ПхъэIэшэкIыр щаубыдым –
ПхъэIэшэжьхэр Iущашэу.
ВакIуэ щIалэхэр
Арэзыуэ зэрыIушу,
Зэрешажьэхэу,
ЗэрыIушрэ зэщэхуакIуэу,
ЗэхэзекIуэрэ зэкIуэталIэу,
КъекIуэталIэрэ
Нэхьыжьым къечэнджэщу,
Ди щауэлIкIэ
Гузагъи тхэм кьыдит!
Я фIэбзыр я гьуазэу,
Къагъазэр щIым и гульу,
ЩIым и гульыр дызэтетыр –
ЩIым и махуэу,
Хум и кIыпIэу,
Вабдзэпэ уэгъуу,
ВэгъуэкIэ уэшхыу,
Жэщ уэшхыр ебэкIыу,
БэвыкIэ гьуэгуу,
Лэгъупыкъуфэу,
Ди тхэ, дяпэкIэ кьыдэт!
Мэшу кьытетхынур:
Льэрыгъынэм икIуэсу,
Льэрыгъыпсыфэм щIильэфу,
Уафэм дэджэгуу,
Уэгум итри къебзейуэ,
Бзий фIыщIэу,
ЦIиякIуэу,
И дэкIуеикIэр жэпкъыхьуу,
Хьуэхьубэ щхьэ пIашэу,

Вагъэм кызыэришрэ
Шауэм тещхъэукъуэу,
Къуэкъуэйжъ дэпхъуейми нэмысу,
Жьым игъэсысми пымыхуу.
Хышхуэм хуэдэу уфафэу,
Афэ гъуапэу пылэлу,
Жылэ псори хуэбатэу,
Матэу пхырыр мылэту,
Іэтэ щийр зы хъэсэу,
Зы ху самэр ху гуибгъуу,
Хъэм гъунэр гуигъэзу,
Хъэм нэзыр гуиуду.
Щэджыжыибгъури
Бгъуэрыбгъуэ ткыщтэжу,
Якыщтар трашрэ,
УзыншагъэкІэ тшхыжыну
Нобэрей бэракъым сохъуахъуэ!

Хъуэхъушхуэр кызыэрыдлэжъ
Ди Іэщхэр:
Къуэхур бжъэхужьрэ
Щхъуэжыыр бжъэпэплъу,
Плъяжыфэу,
Джэмыдэжыыр бжъэтІейуэ,
Деуэми, яфэм щызу,
Гузэвэгъуэншэу
Мэкъумэш къретшэлІэжыну сохъуахъуэ!
Ди щІалэхэр
ГъущІыпсэу
Псэ быдэу,
Зубыдым елъэщэкІыу.
Зытесхэр
ПщІэгъуалашхъуэу,

Куафэ щхъуантIэу,
Я щхъэр ягъэкIыу,
Я кIэр яудэу,
Данэ щIопщыр ягъаджэу,
Зэджэ-зэбэр я гупсэу,
Псыблэм хуэдэу заупщIу,
ПцIашхъуэ лъатэм кыдэжэу,
И жэрагъыр альпыжэу,
Ди ныбжыщIэхэр ирегъэпс!
Iэщ цыкIухэу хъупIэ техъэхэр
Къандзэгубэм дэбагъуэу,
ЗэщIэгъуэр ди щIэжъейуэ,
ТIурытIыльхурэ
Бзырыльху защIэу.
Къальхур япIрэ
Я щхъэри япIыжу.
БжыгъэкIэр щийуэ,
Дэуейрэ кыпыджэгукIыу,
КыпыджэгукIри мылътэу,
Мылътэжыххэр и щIэблэу,
Гуэлым хуэдэр ди гъэшу,
Шэрхъым хуэдэр ди кхъуейуэ,
Унагъуэ уардэу
Хэкур тхъэм дигъэпсэу!
Бэракъыр зыщагъэуэ унагъуэм –
Я фызибгъу шатэ зэIашщIэу,
ФызищIым джэдыр яфыщу,
ПщIыпщIыжу кызэкIуэцIычыр я фадэу,
Уэрэд жызыIэр я хыджэбзу,
Имызу псалъэр я нысэу,
Гуэлым хуэдиз я гъэшу,
Я шыхъужы мыныбаблэу,
КъэблэкIар я афэу,

Домбеифэ бгъэну,
Зы губгъэни ямылэу,
Нэхыжъ ялэм пщлэ хуащлэ,
Дэщлэр быдэу иригуэу,
Сэжъ лузыгъуэр я лыжъу.
Я гъавэжъ пшатхъуэ трихъарэ,
Я хъэмыжъи щэджыжъ увыплэу,
Унаплэр я махуэу
Дунейм тхъэм тригъэт.

Ещанэрей Ыхьэ:

Chapter 3

АМЫЩ И ХЪУЭХЪУХЭР

Amisch's Toasts

Амыш (Amisch), god of fauna, occupied his time with catching all kinds of forest animals, which he presented to the Narts to raise and multiply. Later he shared this profession with Axin, but eventually each specialized in a specific species of animals, Amisch becoming the god of sheep, Axin that of cattle.

Уафэр къащхьуэу,
Щыльэр щхьуантIэу,
Iэщ цыкIур хьупIэм щихьэжкIэ –
Хьуныжбыр ягьэщIыщIэу,
ХьуныщIэри абы къыщIэту,
Езыхэр тIурытIыльхуу,
Къальху мыкIуэду,
Миыр ущу,
Щийр джэгуу,
НеджэгуэкI-къеджэгуэкIыу абы пыкIхэм
Нысашэ-гушыIэхэр хэтщIыкIыу
Апхуэдэ хьер къыдэт!
Вагьуэм хуэдизыр
Ди мэлу,
Тхуэмыбжыжыр ди Iэщу,
Гуэлым хуэдизыр ди гьэшу,
Шэрхьым хуэдизыр ди кхьуейуэ,
Гьэ минкIэ дыгьэпсэу!

Мэлыр къыдэт къащхьуэу,
ЩхьуантIэу,
КIагэу,
Гейуэ,
ТIурытIыльхурэ
Бзыльху защIэу,
Къальхур япIрэ

Я щхьэр япЫжу,
Миыр ущмэ,
Щийр джэгуу,
Пшагьуэмрэ дыгьужьымрэ яхуэмыгьэмащІэу,
Абы кьыпыджэгукІ-ныпыджэгукІым
Іуэхутхьэбзэ хэтщЫкІми,
ХэмыкІуэдыкІу кьыдэт!
Гьэрэ щЫрэ зэхэкІу
Гьэльхуэщым дихьэнщ щыжаІэкІэ,
Іэхьуэм «Уой-соу!» жиІэу,
Шыхьуэм «Ей-сий!» жиІэу,
Мэлыхьуэм «ХьуррейтІ!» жиІэу,
Я Амыш кІэ тІейуэ,
Я уэгуш бжьэ пэплу,
Я гуэзнэчыр абы илу,
Я хьэкхьуафэр абы кІэрыщІауэ.
Я хьэхэр я ужь иту,
ГьатхэфІ тегьэхьэ!
ТпурытЫльхуу,
Бзыльху защІэу,
КІагэрэ гейуэ,
КІэрыхугьэ ямыІэу,
Іуэм мэлыр дэзу, ебзыр яутэу,
Берычэтыр хэллу,
Мэлыр гьуэуэ, щынэр гьуэгыу,
Уафэр кьащхьуэу,
ЩЫльэр щхьуантІэу,
Минхэр ущу, щийхэр джэгуу,
Губгьуэжьым тету,
КьыпыджэгукІ-ныпыджэгукІым
Нысашэ-гушыІэ хащЫкІу,
Гьэльэхьу щыщІэу кьыхэкІыр
Тыхь ящІу,

Вагъуэм хуэдэу яхуэмыбжу,
Ят пэтми яхуэмыуху,
Къыдэхуэ-ныдэхуэри
Къэт-нэткIэ хурикъуу,
ХъеркIэ яшхыжыну,
Уэ ди тхьэ, яхуэгъэбагъуэ!

Уафэр къашхъуэу,
Щыльэр щхъуантIэу,
Iэщ цыкIухэр хъупIэм щытехьэкIэ
Къандзэгубэ хуэдэр ди мэлу,
Чачэрэ гийуэ,
ТпурытIыльхурэ бзырыльху защIэу,
Къальхур япIрэ я щхъэр япIыжу,
Хъуныжыр ягъэщIыщIэу,
ХъуныщIэри абы къыщIэту,
Миныр ущрэ щийр джэгуу.
КъыпыджэгукI-ныпыджэгукIми
Мэлыхъуэжхэм
Нысашэ-гушыIэ хащIыкIыу.
Вагъуэм хуэдизыр
Ди мэлу,
Тхуэмыбжыжыр ди Iэщу,
Гуэлым хуэдизыр ди кхъуейуэ,
Гъэ минкIэ дыгъэпсэу!

Епланэрей Ыхьэ

Chapter 4

**ІЭНЭГУ, ХЬЭГЪУЭЛЫГЪУЭ
ХЪУЭХЪУХЭР**

**Table & Wedding
Toasts**

ІЭНЭГУ ХЪУЭХЪУХЭР

Table Toasts

<p>Тхъэмадэм:</p> <p>Нобэ мы нысашэ джэгур зей унагъэум сохъуэхъу.</p> <p>Іэнэгу хъуэхъу*</p> <p>Уэ ди тхъэ, Тхъэшхуэ, Анэдолэ, Дыщэ къуэладжэ, Мы унагъуэр — Уардэ унэжъу, Выжь укълпІэу, Нарт ефапІэу, УнапІэ махуэу, Пхъэм и махуэр я бжаблэу, Я бланэри зэтету, Гуфэ зэтетхэри къыдашэу, Пхъэхъэ-псыхъэри шауибгъуу, Фызибгъум кладэр зэлащІэу, ФызипщІым джэд ягъэхъуу, Зэпымычыжыр я хъуэхъуу, Къызэгуэзычри я фадэу, Гъэ мин гъащІэкІэ гъэпсэу!</p>	<p>Toastmaster:</p> <p>I shall direct my toast to the household holding these wedding festivities on this blessed day.</p> <p>Table-Toast*</p> <p>Our God, The Supreme Lord, Anadola,¹ Golden ravine, This household — Majestic and grandiose abode, Where great oxen are sacrificed, The drinking place of the Narts, Manorial seat of happiness, The door-posts of propitious wood, The venison multi-layered, The crops brought in in cartloadfuls, The wood and water carried by nine lads, The vat stirred by nine women, The hens herded by ten women, Their toast-making never ending, Their beverage filled to bursting, May it remain intact for a thousand years!</p>
--	--

¹ Epithet of the Supreme God? Anatolia is a region in the Asian portion of modern-day Turkey. People ancestral (or akin) to the Circassians and Abkhazians (e.g. the Hattians) inhabited this region and established seminal civilizations starting in the third millennium BC. For more details, see A. Jaimoukha, *The Circassians: A Handbook*, London and New York: Routledge, 2001, pp 41-2.

Вы нышыр якубу,
Уэрэд жызылэр я хьыджэбзу,
Мызу кьэзыклухьыр я нысащлэу,
Я лусыщлыр дарий клэпхыну,
Тепщэчхэр зэрыту сырэм кьыдахыу,
Кьум ахьшэр пхьуантэм дэзу,
Уэзий усальэ щымыщлэу,
Гьэ мин гьащлэклэ гьэпсэу!

* * *

Oxen slaughtered in honour of guests,
The daughters singing the airs,
The bride going round not on her own,
The cooks donning satin aprons,
The plate stacks drawn from the sideboard,
The chest brimful with money,
You whose quiver of verses never go short,
May it keep safe for a thousand years!

* * *

ХЬЭГЪУЭЛЫГЪУЭ ХЪУЭХЪУХЭР

Wedding Toasts

НЫСАШЭ ХЪУЭХЪУХЭР

Bride Home-coming Toasts

Нысашэ хъуэхъухэм дахэу, кЫхьэу, убгъуауэ заукъуэдий.

The toasts celebrating the bride's home-coming «нысашэ» ('Nisashe') are both elaborate and enchanting.

И нысэ кышар
Мэл хуэдэу Іушашэу,
Шцынэ хуэдэу Іушабэу,
Джэд хуэдэу быныфІэу,
ХьэфІ хуэдэу Іумахуэу,
ШыфІым хуэдэу цІэрыІуэу,
Къуалэбзуубзэу,
Убзэрэбзэжу,
Жыхапхьэр ильэфу,
Унафэр иримыхыу.
Джанэ Іэшхьэхъуу,
Щауэ хъурыльхуу,
Къильхур иузэду,
Идыр мытІэпІу,
Мыпэщэщалэу,
Мыгъуэльыгъуейуэ,
Іупэм епщІу,

Щыфэм екIуу,
Боз, Мэрзей, Самыр,
Зэхэхуэ-зэхэщIэми
Дарий пщIей
И гуащэ пашхьэм кыдигъэкIуриуеу,
Къыздрашам –
Льэдакъэ махуэ кыщинауэ,
Къыздашам –
Льапэ махуэ къахуихьауэ
Тхьэшхуэм ищIыну долъэIу!

Унагъуэу дыщыхьуахьуэм –
фызигъум шатэр зэIащIэу,
ФызипщIым джэдыр зэдахьуу,
Я чейр зэгуэзуудыр я фадэу,
Iэнэр зыкьутэр я шхыну,
Зэпымычыжыр я хьуэхьуу,
Уэрэд жызыIэр я хьыджэбзу,
Имызу псалъэр я нысэу,
Я маисэр я кIэ къуагъ къуэлъу,
Вагъуэм хуэдизыр я щIалэу,
Гуэлым хуэдизыр я гьэшу,
МыувыIэжыххэр я щхьэлу,
КъеблэкIар я афэу,
Домбеяфэр я бгъэну,
Зы губгъэни ямыIэу,
Я нэхьыжъым
Дзажэ дакъэр и Iусу,
Я сэр лыжъым кыIуигуэу,
Я хугум пшатхьуэ трихьэжауэ,
Я нысащIэхэм

Дарий кIэпхынкIэ кьакIухьу
Дохьуахьуэ гьэ минкIэ псэуну!
Ди хьыджэбзхэр –
Кьэрэкьатинэу,
Бэрэтинагьуэу,
Данагьуэ Iупэу,
Щхьэцыпэ дыкьуакьуэу,
Щхьэнтэм тесым – тхьэрыкьуэу,
Заукьуэдиямэ – асльэну,
Асльэным и сокур я щхьэцу,
Кьрым бжьэхуцыр я щIыфэу,
Я нэкли цыкIуитIыр сэхусэплэрэ,
МыIэрыситIыр я быдзу,
Я нитIыр вагьуэрэ лыдыжу.
Мазэу кьурашэр я набдзэу,
Я псалэр IэфIрэ
Я Iуэхур ефIакIуэу,
Я нэмысыр инрэ
Я акьылыр изу,
ЩауэфIхэм я ныбжьэгьу пэжу,
Хэкушхуэм япхьу пэрыту,
Дахашэхэр куэдрэ ирепсэу!
Я щIалэхэм –
«Дэ дежьэнщ»,
ЖаIэу мурад щашIым деж:
Я гьуэгур бзэпсу,
Я псыр чэнжу,
Дыщэплэри я пащIэу,
МазэщIэр я натIэу,
Хы мылыр кьащIэу,
Хы щIанэр кьагьуу,
Выгьуэр ягьэдакьэу,
Гьэ мин гьащIэклэ гьэпсэу!

Ар зи жагъуэу
ЕкIэ ди ужь кьихьэм
Я пкIэунэм
Жумэрэн шыушу,
Я хьэщIэщым
Дзыгъуэ щитI щыджэгуу,
Я шхыIэныжкым бацэ кьилэлэу,
Цамыщхьийр я гуфэу,
ГупхьэтIэкIуншэу,
Гульэмыж кьуаншэу,
ЛитI зы уэщэу,
Лищ зы хьэму,
Я хьэмэщ щэджыншэу,
Хьэншэ унэу,
Мырамысэ бэщIрэ
УнэлящIэ фIейуэ
Ирепсэу!

After the ceremonial removal of the bride's head-cover, and the application of a mixture of honey and butter (ГурыцІэль; *'writs'elh*) to her lips by her female attendants, the master of ceremony addresses the elder females of the bridegroom's father's household:

«Мы фи унэ кыфхуитша нысэм зэ фыкытхуІупльи, дахэу фытхуехъуэхъу, ди нанэ дыщэхэ!»

'Our gilded grammas, look at the daughter-in-law that we have brought to your household and sing her praises for us!'

Мы едзыгъуэ «Ди Нысэ фо» адыгэхэм жаІэу щытахэт нысашэ кыщырагъэкІуам дежт. Ар хуэфашцэу нысащІэ дахэм хуагъэзат.

The elaborate and very popular toast «ДИ НЫСЭ ФО!» ('Diy Nise Fo!') ['Our Sweet Daughter-in-law!'] was pronounced during the 'Nis Ashe' ceremony in praise of the new bride.

<p>НЫСАШЭ ХЪУЭХЪУХЭР: «ДИ НЫСЭ ФО!»</p>	<p>'Nis Ashe' Toasts: 'Our Sweet Daughter-in-law!'</p>
<p>...</p> <p style="text-align: center;">* * *</p> <p>Нысэ цыкІу къатшэр: Фадэм хуэдэу Іушащэу, Мэлым хуэдэу Іушабэу, Джэдым хуэдэу быныфІэу, ХъэфІым хуэдэу Іумахуэу, ШыфІым хуэдэу цІэрыІуэу, Жыхапхъэр ильэфу, Унафэм едаІуэу,</p>	<p>...</p> <p style="text-align: center;">* * *</p> <p>The young daughter-in-law we are escorting: May she whisper like smooth liquor, Be soft-spoken as an ewe, Have many offspring like a hen, Be velvet-mouthed like a pedigree hound, Be as famous as a thoroughbred, Dragging the besom through the floor, Obeying instructions,</p>

<p> ГуашэкIэ Iэсэу, ПщыкьуэкIэ гумащIэу, Унэр игуу, Лыр и псэу, Ди нысэмрэ ди шауэмрэ Фомрэ цымрэ хуэдэу зэкIэрыгъапщIэ, Я льякьуэ зэхэгьуащэм, ПхъэидзэкIэ ягуэшыжу, Дунейм фIыгьуэкIэ тегъэт! <p style="text-align: center;">* * *</p> </p>	<p> Be on good terms with her mother-in-law, Be kind-hearted to her brother-in-law,² The homestead her heart, Her husband her soul, May our bride and bridegroom Be glued together like hair in honey, If their feet should lose their bearing, They are re-allotted by drawing lots, May they find prosperity in this world! <p style="text-align: center;">* * *</p> </p>
--	---

² A Circassian woman never called her parents-in-law, husband, or her brothers-in-law by their names. In the last case, she used pet names (пщыкьуэцIэ; *pschiqwets'e*) to refer to them, for example «ДыгъэцIыкIу» (*Dighets'ik'w'*) ['Little Sun']. It was a secretive appellation that she never divulged outside the family circle. A saying prevalent in the olden times was «ПщыкьуэцIэ мыхъуамэ, кьыджэIэ щэхур!» (*Pschiqwets'e mix'wame, qidzhei'e schexwr!*)—'Tell us your secret, if it isn't the pet name of your brother-in-law!' Among the upper classes, it was considered a mark of courtesy that when the names of a woman's husband, father, or elder brothers were mentioned, she stood up.

УНЭИШЭ ХЪУЭХЪУХЭР

Toasts upon introduction of the new bride to the house

«Унэишэ хъуэхъур» адыгэхэм жаӀэу цытахэт нысащӀэр бжэщхьӀум кьебэкъуа щыкӀэщ. Езы нысэр лъакъуэ ижымкӀэ бжэщхьӀум йобакъуэ. АдэкӀэ мэлыфэ цына, и цыр кыдэгъезеяуэ, къаубгъури, абы трагъэувэ. Абы щытеувэкӀэ нысащӀэм кӀохъуэхъу унагъуэм и гуащэри адреи фызыжхэри, мы кӀэкӀуэну хъуэхъу псалъэхэр жаӀэурэ:

Some time towards the end of the main connubial festivities, the ceremony of ‘Wineyishe’ («унэишэ») (referred to as ‘Niseyish’ in Adigean) was held in which the new bride was accompanied to be introduced to her mother-in-law and other female elders.³ Before entering the house, and according to the ‘Nise Teipx’e’ («нысэ тепхэ») ceremony (also called ‘Qeipx’ix’ [«къепхых»]), she was showered with pastries, bon-bons, nuts and small articles (later also small change). This was an especial treat for the children. The bride stepped with her right foot on a sheepskin mat spread on the threshold of the house with the woolly side turned upwards. As she stood on the mat, the old ladies of the household toasted her thus:

УНЭИШЭ ХЪУЭХЪУ	‘Wineyishe’ Toast
Я ди Тхьэ, Лъапэ махуэ кыщӀегъэшиэ, угъурлыгъэкӀэ! Мы зытеувэм цы налъэу тетым хуэдиз Нэмыс, насып узыншагъэ къет!	Our Lord, Bless her step and let it bode well! As much as the number of filaments on the rug she stands on, Bestow honour, good fortune and health upon her!
Я ди Тхьэ, Къуэбын-щэбыну тхуэгъэщашэ, Лъэпкъ тхуэщӀ!	Our Lord, Strew upon us a hundred male offspring, Make us a clan!

³ It should be mentioned that a week or two after the wedding, another ‘Wineyishe’ («унэишэ») ceremony (dubbed ‘Little Wineyishe’) took place in which the bride was led from her quarters to be introduced (again) to her mother-in-law and other female elders.

ЩАУЭИШЭЖ ХЪУЭХЪУХЭР

Toasts upon bridegroom's home-coming

The groom (щайэ; *schawe*) chose his best man (щайэгъу; *schaweghw*) and an assistant (щайэкъуэдзэ; *schaweqwedze*) from among his close friends to act as his agents and as masters of wedding ceremonies, since he was strictly forbidden to make an appearance during the festivities. He stayed at a friend's or relative's house, *schawap'e* (щайапIэ), where young people would gather and celebrate by holding banquets, *Schaweyefe* (щайээфэ), in which toasts, *schawebzche* (щайэбжьэ), were pronounced in honour of the bridegroom. One wish went like this: «Уи пыIэ угъурлы ухъу!» ('*Wiy pi'e wighwrli wix'w!*') ['Bless your cap!']. These celebrations were held in isolation of the main festival. Another curious aspect of the wedding rituals was that the bride's family was proscribed from attending the principal festivity.

On the eve of the wedding, an evening-party, *schawexes* (щайэхэс), was held at the house at which the bridegroom was residing, attended by his friends and relatives.

When the principal ceremonies were finished, the bridegroom was taken stealthily to his wife's room in a procession, *Schaweyishez* (щайэишэж), late at night, when all celebrants had gone home.

Along the way, before the matrimonial seat was reached, toasts were pronounced and songs were sung in the bridegroom's honour. A snippet from a traditional toast is presented:⁴

«Щауэишэж хъуэхъухэр» жагъу щытахэт щауэр езы и унэм къашэжым дежт:

ЩАУЭИШЭЖ ХЪУЭХЪУХЭР	'Schaweyishez' Toasts
<p>...</p> <p style="text-align: center;">* * *</p> <p>Уей, ди шынэхъыщгъу — Лэщыгъуэр зей, Бажэ уещэм — Щыхъ къэбукъу, Хъыкгъу уещэм — Дыщэ къыхъуэу, Уи ныбжымрэ Уи бжыгъуэмрэ къыхъу! Мыр лъэпкъ лъэужьым къадежъа лъэгъуш, Уи жьы хъугъуэм дамэгъу дэгызэщ.</p> <p style="text-align: center;">* * *</p> <p>...</p>	<p>...</p> <p style="text-align: center;">* * *</p> <p>Hey, our younger brother — Master of the centuries, When thou huntest foxes — Thou shootest deer, When thou fishest with a net — Thou fetchest gold, Long may thou live, And may thy good fortune last forever! This is the path we have paved for this clan,⁵ In thine old age the nanny is thy ally.</p> <p style="text-align: center;">* * *</p> <p>...</p>

⁴ The whole text of the toast (in Kabardian) is available in Z. Qardenghwsch', 1985, pp 105-16.

⁵ In Circassian folklore, and in accordance with the saying 'Лпыр лъэпкъыщ', a (newly married) man was considered (or hoped to be) the initiator of a new clan.

ЖыІәпхъәщ мыдей мы хъуэхъу теухуауә адыгэхәм щауэр «лъәпкъ къежьапІә» зэрылгытауә щытахэт, «Лыр лъәпкъщ» жыІәгыэм кыыхәкІыу.